

Максим Ольга Василівна, науковий співробітник,
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 01033, м. Київ,
вул. Панківська 2, тел. 096 389 62 92 maksiola@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9869-1684>

Рябовол Тетяна Анатоліївна, старший науковий співробітник,
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ, вул.
Панківська 2, тел. 066 88 630 40 rta2008@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9769-6742>

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті представлено теоретико-емпіричне дослідження проблеми розвитку ціннісних орієнтацій особистості в процесі психологічної корекції часової перспективи. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості осіб, для яких характерні дезадаптивні зміни часової перспективи (фіксація на минулому, фрагментарність майбутнього, домінування гедоністичного або фаталістичного теперішнього), що негативно позначається на структурі ціннісно-сислової сфери, регуляції поведінки та здатності до прогнозування життєвих подій. Теоретичний аналіз дозволив обґрунтувати взаємозв'язок між часовою перспективою та ціннісними орієнтаціями як системоутворювальними компонентами особистості, що забезпечують цілісність життєвого шляху, смислову впорядкованість досвіду та спрямованість на майбутнє. Показано, що деформації часової перспективи супроводжуються зниженням рівня усвідомленості цінностей, нестабільністю ціннісних пріоритетів і домінуванням ситуативних мотивів.

Емпірична частина дослідження передбачала діагностику особливостей часової перспективи та структури ціннісних орієнтацій респондентів, а також апробацію корекційно-розвивальної програми, спрямованої на гармонізацію часових уявлень і актуалізацію особистісно значущих цінностей. У результаті встановлено, що психологічна корекція часової перспективи сприяє підвищенню рефлексивності, формуванню більш узгодженої системи життєвих цілей, посиленню орієнтації на майбутнє та зростанню внутрішньої мотивації до саморозвитку. Виявлено позитивну динаміку в осмисленні життєвого досвіду, інтеграції минулого, теперішнього й майбутнього, що супроводжувалося стабілізацією ціннісної ієрархії та зниженням впливу ситуативних поведінкових імпульсів.

Отримані результати підтверджують ефективність корекції часової перспективи як психологічного механізму розвитку ціннісних орієнтацій і розширюють можливості практичної роботи з особами, які переживають кризові або травматичні події. Практична значущість дослідження полягає у

можливості використання розробленої програми в консультативній, корекційній та психопрофілактичній діяльності психолога.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, часова перспектива, психологічна корекція, ціннісно-смилова сфера, розвиток особистості, життєве прогнозування, смислотворення, саморегуляція поведінки.

Maksym Olga Vasylivna, research associate, Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk, NAPN of Ukraine, 01033, m. Kyiv, str. Pankivska 2, tel. 096 389 62 92 maksiola@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9869-1684>

Tatyana Anatolyivna Ryabovol, senior researcher, H.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, str. Pankivska 2, tel: 066 88 630 40 rta2008@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9869-1684>

DEVELOPMENT OF VALUE ORIENTATIONS IN THE PROCESS OF PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF TIME PERSPECTIVE

Abstract. The article presents a theoretical and empirical study of the problem of the development of value orientations of the individual in the process of psychological correction of the time perspective. The relevance of the study is due to the increase in the number of individuals who are characterized by maladaptive changes in the time perspective (fixation on the past, fragmentation of the future, dominance of the hedonistic or fatalistic present), which negatively affects the structure of the value-semantic sphere, regulation of behavior and the ability to predict life events. Theoretical analysis allowed us to substantiate the relationship between the time perspective and value orientations as system-forming components of the personality, ensuring the integrity of the life path, the semantic order of experience and orientation to the future. It is shown that deformations of the time perspective are accompanied by a decrease in the level of awareness of values, instability of value priorities and the dominance of situational motives.

The empirical part of the study involved diagnosing the features of the time perspective and the structure of value orientations of respondents, as well as testing a correction and development program aimed at harmonizing time perceptions and actualizing personally significant values. As a result, it was found that psychological correction of the time perspective contributes to increased reflexivity, the formation of a more coherent system of life goals, strengthening orientation to the future and increasing internal motivation for self-development. Positive dynamics were revealed in the comprehension of life experience, integration of the past, present and future, which was accompanied by stabilization of the value hierarchy and a decrease in the influence of situational behavioral impulses.

The results obtained confirm the effectiveness of correction of the time perspective as a psychological mechanism for the development of value orientations and expand the possibilities of practical work with people experiencing crisis or traumatic events. The practical significance of the study lies in the possibility of using the developed

program in the advisory, correctional and psychoprophylactic activities of a psychologist.

Keywords: value orientations, time perspective, psychological correction, value-semantic sphere, personality development, life forecasting, meaning-making, self-regulation of behavior.

Вступ. У сучасних умовах соціальних трансформацій, зумовлених глобальними викликами, війною та зростанням рівня психологічної напруженості, особливої актуальності набуває проблема формування та розвитку ціннісних орієнтацій особистості. Цінності визначають життєві пріоритети людини, спрямовують її поведінку, впливають на здатність до саморегуляції, прийняття рішень, переживання життєвих подій. Водночас у ситуаціях тривалого стресу спостерігаються порушення часової перспективи особистості, що проявляються у фіксації на травматичному минулому, звуженні образу майбутнього, зниженні суб'єктивного відчуття контролю над життям і втраті смислових орієнтирів.

Часова перспектива як психологічний конструкт відображає спосіб організації суб'єктивного досвіду в координатах минулого, теперішнього та майбутнього і виступає важливим регулятором поведінки та мотивації. Збалансованість часової перспективи забезпечує інтеграцію життєвого досвіду, формування цілей та узгодження їх із системою особистісних цінностей. Психологічна практика свідчить, що дисбаланс часової перспективи, навпаки, може призводити до дезадаптації, зниження психологічної стійкості та трансформації ціннісно-смислової сфери. Деформація сприйняття минулого, теперішнього та майбутнього супроводжується звуженням життєвих перспектив, зниженням смисложиттєвих орієнтацій, нестабільністю ціннісної системи та дезадаптивними поведінковими стратегіями, підвищенням фіксації на негативному досвіді минулого та ослабленням смислової регуляції поведінки. За таких умов особливої ваги набуває психологічна корекція, спрямована не лише на емоційне відновлення, а й на розвиток ціннісних орієнтацій як базового регулятора життєвого вибору та прогнозування, що стає важливим ресурсом відновлення внутрішньої цілісності особистості.

Психологічна корекція часової перспективи розглядається як один із перспективних напрямів підтримки особистісного розвитку та відновлення внутрішніх ресурсів людини. Вона спрямована на переосмислення досвіду минулого, активізацію усвідомленого переживання теперішнього та формування конструктивного образу майбутнього. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення взаємозв'язку між змінами часової перспективи та розвитком ціннісних орієнтацій, оскільки саме система цінностей визначає смислову наповненість життєвих цілей і спрямованість особистісних змін.

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремо проблематиці часової перспективи та ціннісних орієнтацій, питання їх взаємодії в процесі психологічної корекції залишається недостатньо розробленим, особливо в умовах переживання колективної травматизації та тривалого соціального

стресу, які тепер переживає країна. Крім того, актуальним є дослідження механізмів трансформації ціннісних орієнтацій у процесі цілеспрямованої роботи з часовою перспективою, що дозволяє поглибити уявлення про смислову динаміку особистості в умовах кризи та відновлення. Усе це зумовлює необхідність теоретичного осмислення та емпіричного вивчення механізмів розвитку ціннісної сфери особистості в процесі корекції часової перспективи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей розвитку ціннісних орієнтацій у процесі психологічної корекції часової перспективи особистості.

Теоретичні підходи до дослідження проблеми. Часова перспектива розглядається в сучасній психології як інтегральна характеристика особистості, що визначає суб'єктивне ставлення до минулого, теперішнього та майбутнього і впливає на мотивацію, саморегуляцію та поведінкові стратегії. У роботах Ф. Зімбардо, К. Левіна, Ж. Нюттена підкреслюється, що гармонійна часова перспектива є умовою психологічного благополуччя та особистісної зрілості.

У сучасній психологічній науці ціннісні орієнтації виступають смисловим ядром особистості, виконуючи регулятивну, прогностичну та мотиваційну функції. Саме через систему цінностей особистість інтегрує життєвий досвід, визначає пріоритети та формує образ бажаного майбутнього. Водночас їх формування і трансформація відбуваються у тісному взаємозв'язку з особливостями суб'єктивного переживання часу. Порушення часової перспективи, що виникає під впливом тривалого стресу, травматичних подій і соціальної нестабільності, зумовлює зміни у системі життєвих смислів, цілей і цінностей. Порушення часової перспективи призводить до фрагментації ціннісної системи, домінування ситуативних мотивів і зниження здатності до довгострокового планування. У контексті психологічної корекції часова перспектива розглядається як механізм опосередкованого впливу на ціннісно-смислову сферу. Корекційна робота, спрямована на усвідомлення життєвого шляху, переосмислення минулого досвіду та конструювання майбутнього, створює умови для розвитку стійких, соціально значущих ціннісних орієнтацій.

Теоретичне осмислення взаємозв'язку ціннісних орієнтацій і часової перспективи спирається на декілька наукових традицій. По-перше, у гуманістичній та екзистенційній психології цінності розглядаються як смислотворчі складові, що забезпечують внутрішню узгодженість особистості та визначають її ставлення до часу. З позицій смислового підходу орієнтація на майбутнє пов'язана з переживанням життєвої перспективи, цілепокладанням і відповідальністю за власне життя. По-друге, з точки зору КПТ, часова перспектива виступає системою когнітивних схем, що організовують досвід і впливають на прийняття рішень. По-третє, у межах теорій часової перспективи вона визначається як відносно стабільна система уявлень про минуле, теперішнє і майбутнє, що має регулятивну функцію у структурі особистості. По-четверте, сучасні підходи до психологічної корекції розглядають зміну ставлення до часу як шлях до переосмислення життєвого досвіду, відновлення суб'єктності та трансформації ціннісно-смислової сфери. У цьому контексті

розвиток ціннісних орієнтацій виступає як результат інтеграції досвіду минулого, усвідомлення актуальних потреб і формування образу бажаного майбутнього.

Наукова новизна статті полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку розвитку ціннісних орієнтацій з процесом психологічної корекції часової перспективи та у визначенні напрямів трансформації ціннісно-смыслової сфери особистості в умовах відновлення психологічної рівноваги.

Практичне значення дослідження – у можливості використання результатів для розроблення програм психологічної підтримки, спрямованих на відновлення життєвої перспективи, зміцнення особистісних ресурсів та формування конструктивної системи цінностей у ситуаціях тривалого стресу.

Методологія та методи дослідження. Емпіричне дослідження проводилося з використанням комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення часової перспективи та ціннісних орієнтацій особистості. Для оцінки часової перспективи застосовувалися адаптовані опитувальники, що дозволяють визначити домінування орієнтації на минуле, теперішнє або майбутнє. Дослідження ціннісних орієнтацій здійснювалося за допомогою методик, спрямованих на виявлення ієрархії термінальних та інструментальних цінностей, а також рівня їх усвідомленості.

У межах формувального експерименту була розроблена та впроваджена психологічна корекційно-розвивальна програма.

Мета програми – корекція та розвиток часової перспективи, ціннісних орієнтацій і смисложиттєвих установок у старших підлітків, які перебувають в умовах війни. Завданнями корекційної роботи було визначено: формування усвідомленої, збалансованої часової перспективи (минуле–теперішнє–майбутнє); зміцнення психологічної стійкості та ресурсності; профілактика девіантної поведінки; розвиток здатності до планування й постановки цілей майбутнього; підвищення рівня адаптації в умовах стресу.

Програма включала такі основні блоки: рефлексивно-аналітичний (усвідомлення життєвого досвіду та часових установок); ціннісно-смысловий (актуалізація та переосмислення особистісних цінностей); прогностичний (формування образу майбутнього та життєвих цілей); поведінковий (закріплення ціннісних орієнтацій у реальних життєвих стратегіях).

Цільовою групою були підлітки 14–17 років (оптимально 8–12 осіб у групі). Формат роботи передбачав: групові зустрічі з елементами індивідуальної рефлексії. Тривалість кожної сесії – 90 хв. Кількість модулів: 8 (1 раз на тиждень).

В **Таблиці 1** приведено загальну структуру модулів корекційної роботи з підлітками

Таблиця 1

№	Назва сесії	Основна мета	Техніки	Тривалість
1	«Старт: знайомство та безпечний простір»	Формування групової довіри та правил	Айсбрейкери, контракт, арт-техніка	90 хв

2	«Час + Я: усвідомлення теперішнього»	Дослідження ставлення до теперішнього	Гештальт-техніка «тут-і-зараз», метафоричні карти	90 хв
3	«Минуле: ресурс чи тягар?»	Робота з досвідом минулого	Метод незакінчених речень, вправа «Лінія життя»	90 хв
4	«Майбутнє у моїх руках»	Формування бачення майбутнього	Колаж «Я через 5 років», SMART-цілі	90 хв
5	«Цінності, які ведуть»	Визначення ключових цінностей	Вправа «Ціннісний компас», групова дискусія	90 хв
6	«Сенси та мотивація»	Робота зі смислами життя	Логотерапевтич на бесіда, техніка «Мій сенс»	90 хв
7	«План дії: як рухатись вперед»	Складання особистого плану	Техніка «Дерево рішень», планування майбутнього	90 хв
8	«Завершення: мої зміни та ресурси»	Інтеграція, зворотній зв'язок	Ресурсне коло, ритуал завершення, анкетування	90 хв

Ефективність програми оцінювалася шляхом порівняльного аналізу показників до та після корекційного впливу.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз результатів констатувального етапу показав, що респондентам притаманна фрагментарна або деформована часова перспектива, що проявляється у фіксації на негативному минулому, домінуванні гедоністичного або фаталістичного теперішнього та недостатній орієнтації на майбутнє. Такі особливості супроводжувалися низьким рівнем усвідомленості ціннісних орієнтацій і нестабільністю ціннісних пріоритетів.

Після впровадження корекційно-розвивальної програми зафіксовано позитивну динаміку за основними показниками. Зокрема, зросла орієнтація на майбутнє, підвищився рівень узгодженості між минулим, теперішнім і майбутнім у структурі часової перспективи. Водночас спостерігалось зміцнення ціннісно-сислової сфери: підвищення значущості цінностей саморозвитку, відповідальності, життєвої перспективи та соціальної залученості. Отримані дані підтверджують припущення про те, що психологічна корекція часової перспективи створює сприятливі умови для розвитку ціннісних орієнтацій,

сприяє формуванню цілісного образу життєвого шляху та підвищує здатність особистості до прогнозування й саморегуляції. Повторне опитування показало, що по завершенню програми статистично значимо зменшилися показники: емоційної дерегуляції, пов'язаної з часовою дезорієнтацією (5 учнів 16,1%), дефіцит майбутньої перспективи у 2-х учнів (6,4%), а також деформації ціннісної сфери через розрив часових конструктів залишилась у 4-х (12,9%) підлітків.

У підлітків частково (статистично незначимо) зросли показники орієнтації на фаталістичне теперішнє та орієнтації на теперішнє задоволення. Повторне опитування підлітків, що не брали участі в корекційній програмі показали, що показники змінилися в бік зростання за такими критеріями: дефіцит майбутньої перспективи у 7-ми учнів (23, 3%), гіпертрофована орієнтація на теперішнє задоволення у 16-ти учнів (53,4%), орієнтація на фаталістичне теперішнє та показники емоційної дерегуляції, пов'язаної з часовою дезорієнтацією залишилась без змін у 18-ти учнів (57,2%). Деформація ціннісної сфери через розрив часових конструктів також дещо зменшилась, зафіксована у 3-х учнів (10%). Показники «Несформованості часової структури «минуле – теперішнє – майбутнє» залишились на попередньому рівні: у 6-ти учнів (20%).

Серед кількісних критеріїв: статистично значуще покращення індексів інтеграції часової перспективи, зниження показників ризику девіантної поведінки, підвищення рівня саморегуляції та смислових орієнтацій; серед якісних критеріїв: зміни в наравах підлітків (рефлексивна глибина), покращення соціальної інтеграції, про це свідчить зворотний зв'язок від вчителів, батьків та самих старшокласників. Отже результати повторного опитування учнів підтвердили ефективність апробованої психологічної технології у покращенні часової перспективи й зниженні індикаторів ризику девіантної поведінки в експериментальній групі.

Після формувального впливу були зафіксовані динамічні зрушення за показниками домінуючих цінностей та стану ціннісно-смислової реальності підлітків в експериментальній групі. Цінності («здоров'я», «цікава робота», «кохання», «пізнання», «розвиток», «щастя інших», «впевненість в собі») вказують на рейтингові показники в порядку зниження значущості.

Показники цінностей «добро», «істина», «самодостатність», «досконалість» подано у балах (чим вищий бал, тим більша значущість цінності).

Отже, порівняння результатів досліджуваних експериментальної групи до та після здійснення формувального впливу показало відсоткове підвищення кількості респондентів, чиї результати знаходяться в межах творчого рівня (41,89 % – до експерименту; 49,26 % – після). Встановлено значне зменшення показників, що відносяться до репродуктивного рівня (58,11 % досліджуваних – до експерименту; 50,74 % – після).

Розглянемо зрушення за параметром «цінності-сенси» по кожному з типів цінностей: показники цінності «здоров'я» підвищилися на 12,9 %; «цікава робота» – на 10,52 %; «кохання» – на 15,3 %; «пізнання» – на 15,32 %; «продуктивне життя» – на 10,61 %; «розвиток» – на 15,83 %; «щастя інших» –

на 21,94 %; «впевненість в собі» – на 18,49; «добро» – на 11,5 %; «істина» – на 11,5 %; «самодостатність» – на 11,17 %; «досконалість» – на 9,59 %.

За допомогою t-критерію Стюдента було підтверджено статистичну достовірність результатів та значущість зрушень за параметром «цінності-сенси» в експериментальній групі та їх відсутність у контрольній групі до та після формульовального експерименту (табл. 2).

Кількісні показники рівнів сформованості за параметром «цінності-сенси» до та після формульовального експерименту

Досліджувані параметри	Експериментальна група (n=34)				Контрольна група (n=36)			
	До	Післ	t	p	До	Післ	t	p
Здоров'я	4,67	2,33	2,16	0,03	4,65	3,35	0,93	0,3607
Цікава робота	7,71	5,81	2,05	0,0472	12,4	10,06	1,46	0,1532
Кохання	6,52	3,76	2,21	0,0325	5,76	6,59	0,66	0,5108

Пізнання	10,24	7,48	2,90	0,0060	11,6	11,41	0,14	0,8901
Розвиток	8,48	5,62	2,27	0,0290	9,65	9,47	0,10	0,9178
Щастя інших	13,00	9,05	3,92	0,0003	11,7	11,88	0,11	0,9113
Впевненість в собі	9,38	6,05	2,92	0,0057	8,41	10,41	0,25	0,2210
Добро	5,19	6,57	2,82	0,0073	5,12	5,29	0,27	0,7916
Істина	3,67	5,05	2,81	0,0077	3,53	3,59	0,42	0,6814
Самодостатність	2,95	4,29	2,52	0,0157	2,00	2,12	0,84	0,3874
Досконалість	3,95	5,10	1,96	0,0570	2,41	2,35	0,09	0,9262

Встановлено статистично достовірні відмінності між середніми рейтинговими значеннями цінностей в експериментальній групі до та після здійснення формульовального впливу та їх відсутність у контрольній групі: термінальних цінностей («здоров'я», «цікава робота», «кохання», «розвиток» ($p < 0,0233 - 0,057$); «пізнання», «щастя інших», «впевненість в собі» ($p < 0,01$) та цінностей, що відображують значимі цінності-сенси для підлітків («досконалість» ($p < 0,05$); «добро», «самодостатність», «істина» ($p < 0,01$)).

В системі ціннісно-сислової реальності підлітків відбулися суттєві зрушення, оскільки значна кількість цінностей із наведеного переліку до формульовального експерименту знаходилась в межах репродуктивного рівня

сформованості. Це цінності «пізнання», «щастя інших», «самодостатність», «досконалість», що свідчить по-перше, про ефективність впроваджених заходів; по-друге, про те, що зазначені цінності посередництвом механізмів інтеріоризації та ідентифікації перетворились у власну систему ціннісних орієнтацій, оскільки відтепер мають емоційне забарвлення для підлітків.

Таким чином, впровадження психолого-педагогічної програми формування ціннісних орієнтацій на рівні параметру «цінності-сенси» підтвердило її ефективність та актуальність.

Перейдемо до аналізу рівня сформованості за параметром «цінності-стимули», що є відображенням особливостей поведінки підлітка, як носія цінностей.

Після проведення формувального експерименту були зафіксовані зміни за показниками домінуючих цінностей-пріоритетів та реальних ціннісних орієнтацій підлітків у експериментальній групі.

Таким чином, порівняння отриманих результатів експериментальної групи до та після здійснення формувального впливу показало значне підвищення кількості досліджуваних, чий результат знаходиться в межах творчого рівня (39,61 % – до експерименту; 53,28 % – після). Також встановлено зменшення показників, що відносяться до репродуктивного рівня сформованості ціннісно-сміслових настановлень (60,39 % досліджуваних до експерименту; 46,72 % – після).

За параметром «цінності-стимули» виявлено зростання рівнів цінностей після формувального експерименту: «універсалізм» – на 10,34 %; «самостійність» – на 15,75; «досягнення» – на 11,31 %; «пошук та насолода прекрасним» – на 16 %; «допомога та милосердя» – на 15 %; «пізнання нового» – на 15,84 %; «соціальна активність» – на 7,5 %; «здоров'я» – на 13,5 %.

Проаналізуємо статистичну достовірність результатів та значущість зрушень за параметром «цінності-стимули» в експериментальній групі та їх відсутність у контрольній групі до та після формувального експерименту.

Кількісні показники рівнів сформованості за параметром «цінності-стимули» до та після експерименту

Досліджувані параметри	Експериментальна група (n=34)				Контрольна група (n=36)			
	До	Після	t	p	До	Після	t	p
Універсалізм	2,15	2,57	2,06	0,0462	2,41	2,57	1,07	0,2845
Самостійність	2,51	3,14	2,73	0,0093	2,31	2,28	0,12	0,9089
Досягнення	2,13	2,58	2,13	0,0390	2,00	8,18	2,04	0,8934
Пошук та насолода прекрасним	3,33	4,29	-2,63	0,0120	3,71	3,88	0,45	0,6537
Допомога та милосердя	4,00	4,90	-3,65	0,0008	4,35	4,65	1,22	0,2307

Пізнання нового	4,00	4,95	-3,51	0,0011	3,59	3,76	0,44	0,6608
Соціальна активність	2,19	3,24	-4,13	0,0002	3,06	3,00	0,17	0,8668
Здоров'я	3,24	4,05	-2,54	0,0152	3,24	3,12	0,26	0,7985

За параметром «цінності-стимули», що відображує конативний компонент ціннісно-сміслових настановлень та характеризує особливості поведінки підлітка як носія цінностей, встановлено статистично значущі відмінності між показниками цінностей в експериментальній (до та після здійснення формувального впливу) та контрольній групах. Суттєві зрушення встановлено у показниках цінностей «універсалізм» ($p < 0,046$), «досягнення» ($p < 0,039$), «здоров'я» ($p < 0,0152$), «пошук та насолода прекрасним» ($p < 0,012$), «самостійність», «допомога та милосердя», «пізнання нового», «соціальна активність» ($p < 0,01$).

Очевидно, що значущість духовних, естетичних та соціальних цінностей у підлітків експериментальної групи значно підвищилася, що свідчить про ефективність комплексу методів та форм роботи, запропонованих автором, які є дієвим засобом, що стимулюють трансформацію ціннісно-сміслові сфери особистості загалом та формування ціннісно-сміслових настановлень зокрема. Виявлена відсутність статистично значимих змін у контрольній групі є підтвердженням необхідності цілеспрямованого впливу на формування ціннісних орієнтацій у підлітковому віці, оскільки в умовах традиційної системи шкільного навчання це завдання практично залишається поза увагою психолого-педагогічних працівників.

Отже, зростання показників структурних компонентів ціннісних орієнтацій засвідчило їх розвиток у підлітків та знайшло відображення у підвищенні значущості рівнів – духовних цінностей, прагнення до самостійності та незалежності, орієнтації на пізнання, особистісного розвитку та продуктивної міжособистісної взаємодії, – що загалом характеризує особистість з творчим рівнем розвитку ціннісних орієнтацій.

Окрім зрушень у рівнях розвитку ціннісних орієнтацій зафіксовано суттєве ціннісних орієнтацій зменшення показників дисгармонійності та неузгодженості між компонентами орієнтацій (когнітивний – «цінності-знання», емотивний – «цінності-смисли», конативний – «цінності-стимули»).

В результаті здійснення формувального впливу показники узгодженості збільшились вдвічі (загальнолюдські цінності – «добро», «універсалізм», «допомога та милосердя»; цінності, обумовлені віковими особливостями підлітків – «самостійність» та «самодостатність»). Зменшились показники неузгодженості між емотивним та конативним компонентами ціннісних орієнтацій для цінностей «пізнання», «розвиток», «досягнення», «досконалість» та «здоров'я».

Отже, результати формувального експерименту підтвердили робочу гіпотезу, відповідно до положень якої формування ціннісних орієнтацій нерозривно

пов'язане з розвитком ціннісно-сміслової сфери підлітка; структура ціннісних орієнтацій характеризується дисгармонійністю та нестабільністю її компонентів; рівень сформованості ціннісних орієнтацій в підлітковому віці є недостатнім; формування ціннісних орієнтацій у підлітків буде більш успішним за умови актуалізації структурних компонентів ціннісних орієнтацій засобами активного соціально-психологічного навчання.

Таким чином, вищенаведені результати підтвердили правомірність визначених психологічних особливостей розвитку ціннісних орієнтацій, ефективність та доцільність використання розробленої та апробованої психолого-педагогічної програми формування ціннісних орієнтацій у підлітків з девіантною поведінкою.

Висновки: Часова перспектива та ціннісні орієнтації перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовлюють особистісний розвиток. Деформації часової перспективи супроводжуються зниженням рівня сформованості ціннісних орієнтацій і дезадаптивними поведінковими стратегіями. Психологічна корекція часової перспективи виступає дієвим механізмом розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості, оскільки забезпечує інтеграцію минулого досвіду, усвідомлення актуального життєвого контексту та формування конструктивного образу майбутнього. Оптимізація часової перспективи сприяє підвищенню рівня особистісної рефлексії, відповідальності за власний вибір і здатності до довгострокового планування, що є особливо значущим у підлітковому та юнацькому віці. Запропонована корекційно-розвивальна програма продемонструвала ефективність у напрямі гармонізації часових модусів (переорієнтація з фаталістичного та негативно забарвленого минулого на перспективно-орієнтоване майбутнє), зміцнення ціннісних орієнтацій просоціального та гуманістичного змісту, а також формування внутрішньої узгодженості між життєвими цілями та особистісними смислами. У результаті впровадження програми спостерігається зростання життєвої перспективності особистості, що проявляється у чіткості життєвих планів, усвідомленості цілей, підвищенні мотивації до саморозвитку та конструктивної соціальної взаємодії. Отже, корекція часової перспективи може розглядатися як стратегічний напрям психологічної допомоги, спрямований на формування цілісної, відповідальної та ціннісно зорієнтованої особистості в умовах соціальної нестабільності та післявоєнного відновлення.

Література

1. Максим О.В. Стресогенний вплив як фактор деформації ціннісних орієнтацій підлітків: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції з адиктології: Зб. матеріалів / За ред. С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 175 с. (електронне наукове видання) м. Київ 16-17 вересня 2023 р. С.79-84.
2. Рябовол Т. А. Детермінанти недорозвитку функції прогнозу сучасної молоді. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С.

Костюка НАПН України. Том XI, Психологія особистості. Психологічна допомога особистості Вип.20, Київ – 2019, С. 128 –139

3. Максим, О.В. (orcid.org/0000-0002-9869-1684) and Рябовол, Т.А. (orcid.org/0000-0001-9769-6742) (2024) *Сучасні виклики психологічної реабілітації постраждалих від війни в Україні* In: Друга Всеукраїнська науково-практична конференція з адиктології: матеріали науково-практичної конференції, 14-15 вересня 2024 року, м. Київ, Україна.

4. Поворозник К. О. Психологічні особливості розвитку часової перспективи у студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. – 2015. – Вип. 30. – С. 178–189.

5. Сеник О. М., Абрамов В. В. Час культури і психологічний час особистості: теоретичний аналіз. *Журнал сучасної психології*. – 2021. – № 1(1). – С. 45–52.

Reference

1. Maksym, O.V. (2023) *Stresohennyi vplyv yak faktor deformatsii tsinnisnykh oriiientatsii pidlitkiv* [Stressful influence as a factor in the deformation of value orientations of adolescents] *materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on Addictology: materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z adyktolohii*: Zb. materialiv / Za red. S.D. Maksymenka. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy (elektronne naukove vydannia) m. Kyiv [in Ukrainian]

2. Riabovol, T.A. (2019) *Determinanty nedorozvytku funktsii prohnozu suchasnoi molodi*. [Determinants of underdevelopment of the prognosis function of modern youth]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Tom KhI, Psykholohiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti Vyp.20, Kyiv* [in Ukrainian]

3. Maksym, O.V. and Riabovol, T.A. (2024) *Suchasni vyklyky psykholohichnoi reabilitatsii postrazhdalikh vid viiny v Ukraini* In: [Modern challenges of psychological rehabilitation of victims of the war in Ukraine] *Druha Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z adyktolohii: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, 14-15 veresnia 2024 roku, m. Kyiv* [in Ukrainian]

4. Povoroznyk, K.O. (2015). *Psykholohichni osoblyvosti rozvytku chasovoi perspektyvy u studentskoi molodi*. [Psychological features of the development of time perspective in young students] (30), 178–189. *m. Kyiv* [in Ukrainian]

5. Senyk, O. M., & Abramov, V. V. (2021). *Chas kultury i psykholohichniy chas osobystosti: teoretychnyi analiz*. [Cultural time and psychological time of the individual: a theoretical analysis.] *Zhurnal suchasnoi psykholohii*. 1(1), 45–52. [in Ukrainian]